

Brunssum, Semmelweisstraat

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

P.L.M. Hazen en S. Ostkamp

Dit briefrapport is geautoriseerd door:
D.A. Gerrets

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, augustus 2008
Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

ADC Rapport 1586
ISBN 978-90-6836-576-4

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033 299 8181
Fax 033 299 8180
Email info@archeologie.nl

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Limburg
Gemeente:	Brunssum
Plaats:	Brunssum
Toponiem:	Semmelweisstraat
Kadastrale gegevens:	
Kaartblad:	68 G
Coördinaten:	196.824, 329.614
Projectverantwoordelijke:	P.L.M Hazen
Bevoegd gezag:	Gemeente Brunssum
Deskundige namens het bevoegd gezag:	Drs. H. Stoepker
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	29718
ADC-projectcode:	4108751
Complex en ABR codering:	EIPB
Periode(n):	Volle en Late Middeleeuwen
Geomorfologische context:	Lösswand aan westzijde beekdalbodem
NAP hoogte maaiveld:	Circa 66,5 m +NAP
Maximale diepte onderzoek:	0,5 m
Uitvoering van het veldwerk:	09 juli 2008
Beheer en plaats documentatie:	Provinciaal depot Limburg

1 Inleiding

Op 9 juli 2008 heeft ADC ArcheoProjecten een archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie Semmelweisstraat te Brunssum. Dit onderzoek betrof het uitgraven van drie kuilen in opdracht van de gemeente Brunssum om te inventariseren of er in de betreffende kuilen pottenbakkersovens aanwezig waren. Het onderzoek werd uitgevoerd conform het protocol (IVO-P / Opgraven).

Op het onderzochte terrein, dat vóór de werkzaamheden in gebruik was als plantsoen, zal een speeltuin worden aangelegd. Het bevoegd gezag, de gemeente Brunssum, heeft gesteld dat dit alleen mag worden gerealiseerd als eventuele archeologische resten worden geborgen en gedocumenteerd door een erkend en daartoe gemachtigd archeologisch bedrijf. In totaal is ca. 88 m² onderzocht.

Het onderzoek is uitgevoerd conform het Programma van Eisen (PvE)¹ dat voor dit gebied is opgesteld. De onderzoeksvragen die hierin zijn geformuleerd zullen in dit rapport op basis van de resultaten worden beantwoord. De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens de werkzaamheden zijn verzameld, zijn gedeponneerd in het provinciaal depot te Maastricht.

Projectverantwoordelijke van ADC ArcheoProjecten was P. Hazen (veldarcheoloog). Verder was S. Ostkamp bij het onderzoek betrokken als senior aardewerkspecialist. D. Gerrets begeleidde het project als senior archeoloog.

2 Archeologische verwachting

Begin juni 2008 werd door een amateur archeoloog bij de gemeente gemeld dat in één van de drie funderingsgaten die eind mei voor de speeltoestellen gegraven waren, de aftekening te zien was van een pottenbakkersoven. Daarnaast had hij ook een aantal scherven gevonden, die hij herkende als Bruijn periode III (tweede kwart 13e eeuw).

In het onderzoeksgebied heeft niet eerder archeologisch onderzoek plaatsgevonden, omdat bekend is dat het gebied een hoge archeologisch verwachting heeft. Op 100 meter ten westen van deze vindplaats bevindt zich waarneming 31.379, waar Bruijn in 1959 een oven onderzocht heeft. Op 420 meter ten zuidoosten van deze vindplaats ligt waarneming 35670 waar in 1942 en 1954 door Renaud een onderzoek van een oven is uitgevoerd. Een bijbehorende afvalhoop is in 2006 aangetroffen. De mogelijk in het onderzoeksgebied aangetroffen oven zou dan deel uitmaken van de zone met oven- en afvalhopcomplexen die in de Volle en Late Middeleeuwen langs de Rode Beek in Brunssum en Schinveld gelegen hebben.

3 Methoden

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1.

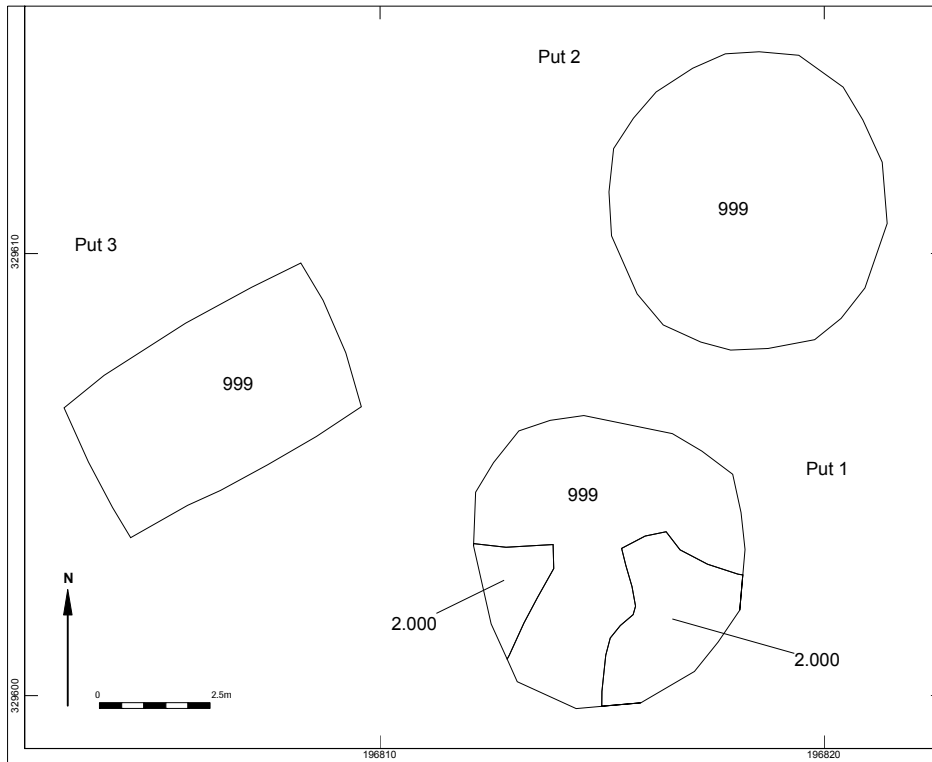
Uit de gegraven funderingsputten voor de speeltoestellen zijn met een kraanmachine het zand, plastic en de metalen platen verwijderd. Deze heeft in de drie putten een vlak aangelegd op 10 cm onder het aangetroffen niveau, dat vervolgens is opgeschaafd. De vlakken zijn gedocumenteerd.

4 Resultaten

Sporen en structuren

Het onderzoek heeft geen archeologische sporen en vondsten opgeleverd. Het enige dat kon worden vastgelegd is de in put 1 aanwezige overgang van recente verstoringen naar de verrommelde natuurlijke ondergrond. In deze laag (spoor 2000) zijn echter ook geen sporen of vondsten aangetroffen.

¹ Stoeper, H., 2008, Archeologisch adviesbureau Archeocoach, PvE Brunssum Semmelweisstraat

Afbeelding 2: de locatie van de drie werkputten met de sporen.

5 Interpretatie en conclusies

Concluderend kan worden gesteld dat in de gegraven putten voor de speeltoestellen zich geen archeologische waarden bevinden tot op het te ontgraven niveau. Er is dus geen sprake van een pottenbakkersoven of afvaldump.

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld, kunnen nu als volgt worden beantwoord:

1. Wat is de aard, omvang, plaats, diepte, gaafheid, ouderdom van hier aanwezige fenomenen?

Er zijn geen archeologische resten in het onderzoeksgebied aangetroffen.

2. Wat is de bodemopbouw?

In verband met de aanwezige verstoringen is in overleg met het bevoegd gezag besloten af te zien van het aanleggen en documenteren van profielen. Het onderzoek geeft dus geen uitsluitsel over de bodemopbouw ter plaatse.

3. Waar en in welke mate is de locatie verstoord?

Het gehele onderzoeksgebied was verstoord. In de natuurlijke laag bevonden zich veel puin en boomwortels

4. Waar en in welke mate is er sprake van opgebrachte grond en van elders aangevoerd materiaal? Bevinden zich daaronder nog archeologische waarden?

In de putten 2 en 3 is sprake van opgebrachte grond. Dit onderzoek geeft echter geen antwoord op de vraag of zich daaronder nog archeologische resten bevinden. De maximale diepte van de ontgraving vindt louter plaats in opgebrachte grond.

5. Is er sprake van een pottenbakkersoven of afvaldump? Waaruit is dat af te leiden? Als dat niet waarschijnlijk is, waarom dan niet?

Er is geen sprake van een pottenbakkersoven of afvaldump. Twee putten zijn gegraven in opgebrachte grond met daarin vooral materiaal uit de 20^e eeuw. De derde put is ook grotendeels verstoord. Daar waar de bovenkant van de natuurlijke ondergrond is aangetroffen, zijn ook geen sporen van een oven of afvaldump herkend. Ook zijn er geen vondsten gedaan uit de Volle en Late Middeleeuwen, zoals aardewerk, verbrande klei en houtskool, die kunnen wijzen op pottenbakkers werkplaats.

6. Is er sprake van andere sporen of structuren (werkplaats, woning, kleiwinning)?

In het onderzoeksgebied zijn geen andere sporen aangetroffen.

7. Waaruit bestaan de mobiele vondsten?

Er zijn geen mobiele vondsten gedaan.

6 Aanbevelingen

Op basis van de resultaten van het archeologisch onderzoek adviseert ADC ArcheoProjecten het bevoegd gezag het gebied vrij te geven voor verdere ontwikkeling. De geplande aanleg van een speeltuin zal geen schade aanrichten aan mogelijke archeologische waarden op een dieper niveau.

Vervolgonderzoek

Vanuit het programma van eisen zijn er nog wel vragen gesteld over de mogelijkheden van vervolgonderzoek in het onderzoeksgebied en de omgeving. Daarnaast kwam tijdens het veldwerk het verzoek van mevr. Willekens (gemeente Brunssum) om een voorstel te doen om te komen tot een effectieve bescherming van de nog aanwezige resten van de laatmiddeleeuwse pottenbakkersnijverheid langs de Rode Beek. Aanleiding tot de bezorgdheid voor het behoud van dit deel van het bodemarchief is het gegeven dat recentelijk bij herhaling 'Zuid-Limburgs' pottenbakkersafval is aangeboden op de internetsite 'Marktplaats'. De toevoeging van de betreffende verkoper dat de 'aangeboden waar' recent opgegraven materiaal betreft en een inspectie van de waarschijnlijke vindplaats geven aan dat de angst niet ongegrond is. Hoewel er inmiddels door de gemeente aangifte is gedaan voor overtreding van de Monumentenwet is het probleem daarmee niet opgelost. De in bosrijk gebied gelegen loop van de Rode Beek vormt een vrijwel niet te beschermen locatie voor dit soort van illegale praktijken. Een extra probleem hierbij is dat niet exact bekend is waar zich precies de resten bevinden en wat de exacte omvang van het nog aanwezige bodemarchief ter plaatse is.

Methoden

De meest voor de hand liggende gang van zaken lijkt om middels een bureauonderzoek in kaart te brengen welk onderzoeken hier in de loop der tijd reeds zijn uitgevoerd, aangevuld met een interview van buurtbewoners en andere direct betrokkenen. Daarnaast is een veldonderzoek aan te bevelen. In eerste instantie lijkt een eenvoudige inspectie ter plaatse om het probleem in kaart te brengen te volstaan. Pas in tweede instantie is een meer uitgebreide veldverkenning op zijn plaats.

Om te komen tot een effectieve beheersmaatregel zal het nog aanwezige bodemarchief langs de Rode Beek bij een dergelijke actie gekarteerd moeten worden. De meest voor de hand liggende methode hiervoor is om de ondergrond met behulp van een grondradar in kaart te brengen. Het grootste probleem daarbij is de bosrijke omgeving waarin de restanten zich bevinden. Door wortels en de aanwezigheid van bomen is het namelijk veelal onmogelijk om een grondradar in te zetten. Een uitgebreide veldkartering is dan het enige alternatief. Het nauwkeurig aflopen van de beekloop op zoek naar scherven is daarbij een voor de hand liggende keuze. Het gevaar dat daarbij echter bestaat, is dat dan alleen de reeds verstoorde afvalhopen in kaart worden gebracht. Een alternatieve methode is dezelfde als die de schatgravers gebruiken. Door binnen een vast grit van meetpunten de ondergrond met prikstokken te onderzoeken op storthopen met pottenbakkersafval – die zich in een bosrijke omgeving gemakkelijk laten detecteren – kunnen de in de bodem aanwezige resten op een adequate manier in kaart worden gebracht. Door aanvullend kleine proefsleuven over de aangetroffen resten aan te leggen, kunnen uitspraken worden gedaan over de conserveringsstoestand van het bodemarchief op deze locaties.

Het verrichten van archeologisch onderzoek vindt momenteel uitsluitend plaats op locaties waarvan het bodemarchief 'behoudenswaardig' wordt geacht, maar waar door verstoring van de bodem (meestal door bouwactiviteiten) behoud *in situ* niet haalbaar is. Om te besluiten tot een opgraving moet binnen de

huidige praktijk van archeologische monumentenzorg dus altijd een reële bedreiging van het bodemarchief ten grondslag liggen. De vraag is echter waaruit een dergelijke bedreiging nu precies moet bestaan om tot een opgraving over te gaan. Ook een sluipende erosie van het bodemarchief door toedoen van schatgravers zal op termijn onherroepelijk leiden tot het verloren gaan van belangrijke historische informatie. Bij de Zuid-Limburgse pottenbakkerijen doet dit probleem zich eveneens gelden, de schatgraverij is overduidelijk een vorm van 'sluipende erosie'.

Het belang van nieuw onderzoek

Hoewel Bruijn op basis van zijn onderzoekingen een gedegen typonchronologie vervaardigde, is deze inmiddels wel verouderd. Omdat Bruijn de door hem verrichte opgravingen nauwelijks documenteerde, zijn de gegevens ervan nauwelijks bruikbaar voor nieuw onderzoek.² Bij zijn onderzoek richtte Bruijn zich vooral op het eindresultaat, zonder daarbij erg veel aandacht te schenken aan de verantwoording ervan. Met andere woorden, we moeten de door Bruijn gepresenteerde resultaten nemen voor wat ze zijn, maar de mogelijkheid om ze te controleren of om zijn gegevens opnieuw te bestuderen ontbreken vrijwel volledig. Het belang van de site kan dan ook niet voldoende onderstreept worden. De pottenbakkerijen in Brunssum en Schinveld waren vanaf de late 11^e tot in de vroege 14^e eeuw de belangrijkste leveranciers van gebruiksaardewerk voor een grote regio. Het toenmalige afzetgebied beslaat delen van wat thans Nederland, Duitsland en België is. Met recht kan dus gezegd worden dat de resten van deze pottenbakkersnijverheid van internationaal belang zijn. Bij opgravingen in de gehele afzetregio vormen de producten van de destijds in Brunssum en Schinveld werkzame ambachtslieden een belangrijke, telkens terugkerende vondstgroep. Maar niet alleen binnen het nederzettingsonderzoek is deze aardewerkgroep van belang. Ze vormt tevens een belangrijke schakel binnen het onderzoek naar het gehele laatmiddeleeuwse productiegebied van keramiek in het huidige grensgebied van Nederland, Duitsland en België. Afwisselend waren de productiecentra Pingsdorf, Brunssum/Schinveld, Langerwehe, Siegburg, Aken en Raeren de belangrijkste leveranciers van aardewerk en steengoed voor in een de loop van de tijd wisselend afzetgebied. Vooral naar wat nu precies de belangrijkste kenmerken zijn van specifieke producten uit de verschillende productiecentra en hoe deze elkaar over en weer beïnvloed hebben, is nog veel onderzoek nodig.

De langs de Rode Beek aanwezige resten vormen één van de laatste mogelijkheden tot gedegen onderzoek. Men moet zich echter terdege bewust zijn van het feit dat we bij een eventueel onderzoek naar de nog aanwezige resten zeer grondig en doordacht te werk moeten gaan. Met andere woorden; als men besluit tot het in kaart brengen van de nog aanwezige resten langs de Rode Beek, dan moet het vervolgtrajec reeds grondig zijn voorbereid. Brengt men alleen de nog aanwezige resten in een (openbaar) rapport in kaart, zonder een doordacht vervolg (opgraven of effectief beschermen) voor ogen te hebben, dan geeft men de in het gebied aanwezig schatgravers een kant-en-klaar instrument in handen. Zij zullen dit rapport dan zonder twijfel gebruiken om de laatste nog aanwezige resten van het bodemarchief op een effectieve op te sporen en te plunderen. Op dat moment zullen de laatste resten van deze ooit zo belangrijke tak van nijverheid voor altijd zijn uitgewist.

² De Grooth & Stoepker 1997.

Literatuur

Bruijn, A., 1959: Die mittelalterliche Töpferindustrie in Brunssum, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 9, 139-188.

Bruijn, A., 1962/63: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlimburg, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 12/13, 357-459.

Renaud, J.G.N., 1955: De pottenbakkersovens te Brunssum, Limburg, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 6, 106-124.

Grooth, M.E.Th. de & H. Stoepker, 1997: Archaeological finds in depots and museums: the end of the line or the beginning?, in: Willems, W.J.H., H. Kars & D.P. Hallewas [red.]. *Archaeological Heritage Management in the Netherlands. Fifty Years State Service for Archeological Investigations*, Utrecht, 296-315.

Stoepker, H., 2008: *Programma van Eisen Brunssum, Semmelweisstraat*.

Lijst van afbeeldingen

Afb. 1. Overzicht van de putten met alle sporen